

Indonezyjskie i polskie idiomy – w poszukiwaniu ekwiwalentów tłumaczeniowych¹

Indonesian and Polish idioms – in search of translation equivalents

Przemysław Wiatrowski

Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
ul. Fredry 10, 61-701 Poznań, Polska;
e-mail: przemek@amu.edu.pl

Abstract

This paper focuses on Indonesian and Polish idioms analysed from an inter-lingual standpoint, with particular emphasis on their image components. The research material comes from general and specialized (phraseological) dictionaries of both languages. The objective is to assign Polish translation equivalents to selected Indonesian idioms. As no text corpora or translation series are available for Indonesian and Polish, the investigation is limited to systemic (lexicological) equivalence. The analysis of the Polish equivalents of Indonesian idioms covers stable set phrases which carry the same image, idioms which carry an analogous image, and idioms with identical meaning which carry a different image. Also considered are false equivalents (pseudo-equivalents).

Keywords: Indonesian language; Polish language; idiom; imagery; cross-linguistic equivalent.

Wstęp

Grzegorz Szpila we wstępnej, przeglądowej części artykułu *Problemy frazeologii konfrontatywnej w perspektywie leksykograficznej na przykładzie języka francuskiego* zauważa:

Badania polskich frazeologów można podzielić na dwa nurty: teoretyczny i praktyczny. Pierwszy mieści w sobie rozważania na temat porównywalności systemów frazeologicznych i jej granic oraz metod analiz porównawczych. Drugi obejmuje badanie systemów frazeologicznych języka polskiego i obcego (obcych) z zamiarem ustalenia zbieżności względnie odmienności systemów frazeologicznych na wszystkich płaszczyznach konfrontacji. Innym wyraźnym rozróżnieniem, które można wprowadzić w dokonaniach badaczy frazeologii w ujęciu porównawczym, jest badanie polszczyzny w konfrontacji z jednej strony z innymi językami słowiańskimi, a z drugiej – z innymi językami indoeuropejskimi (Zaręba, Szpila 2007: 33).

¹ Artykuł jest polską i znacznie (niemal trzykrotnie) rozszerzoną i w pewnych miejscach także zmienioną wersją angielskiego tekstu opublikowanego w Malezji (Wiatrowski 2015b).

Autor dodaje również:

Wciąż postulatem pozostaje – według polskich frazeologów – ustalenie wspólnych kryteriów wydzielenia związków frazeologicznych dla języków mniej lub bardziej pokrewnych, problem badań diachronicznych w studiach konfrontatywnych frazeologii, jak też stworzenie wspólnej bazy materiału frazeologicznego w różnych językach, która miałaby służyć szeroko zakrojonym badaniom konfrontatywnym oraz umożliwić kompilowanie dwu- lub wielojęzycznych leksykonów frazeologicznych (Zaręba, Szpila 2007: 34).

W cytowanym studium Grzegorz Szpila odnotowuje ponadto dotychczasowe konfrontatywne badania frazeologiczne zestawiające polszczyznę z innymi językami słowiańskimi i niesłowiańskimi (Zaręba, Szpila 2007: 34–37). Przedmiotem analiz porównawczych były następujące języki słowiańskie: rosyjski, czeski, słowacki, chorwacki, łużycki, białoruski, ukraiński, bułgarski, kaszubski. Wśród europejskich języków niesłowiańskich szczególne miejsce zajmują języki: francuski, angielski, niemiecki, ale także rumuński i niderlandzki. Powstały poza tym dwujęzyczne słowniki frazeologiczne z komponentami polskim oraz rosyjskim, czeskim, białoruskim, angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim, hiszpańskim, portugalskim, niderlandzkim. Istnieje słownik przysłów języków polskiego i esperanto. Przegląd naukowych dokonań w zakresie frazeologii konfrontatywnej i leksykografii dwujęzycznej pozwolił badaczowi na konstatację, iż

opisowi frazeograficznemu nie poddano do tej pory języków «egzotycznych», do których zaliczany jest język fiński, estoński, węgierski, litewski, albański czy turecki, nie wspominając o nieindoeuropejskich językach nieeuropejskich (z wyjątkiem języka arabskiego). Te braki na polu badań frazeograficznych odzwierciedlają małe zainteresowanie wymienionymi językami w kontekście frazeologicznej konfrontacji [...] (Zaręba, Szpila 2007: 36).

Przywołaną uwagę bez wątpienia można odnieść także do języka indonezyjskiego. W Polsce systematycznych badań nad indonezyjskimi ustalonymi związkami wyrazowymi do tej pory nie prowadzono. Nie jest znany zasób frazeologiczny języka indonezyjskiego, jego zróżnicowanie formalno-funkcjonalne czy mikrosystemy semantyczne (Wiatrowski 2015a; 2015c). Interesującą perspektywą badawczą są ponadto ujęcia konfrontatywne frazeologii indonezyjskiej i polskiej (Wiatrowski 2014; 2015a; 2015b; 2015c; w druku).

Przedmiotem artykułu są indonezyjskie i polskie idiomy rozpatrywane w aspekcie translacyjnym. Celem analizy jest przyporządkowanie wybranym indonezyjskim stałym połączeniom wyrazowym polskich odpowiedników przekładowych. W grę wchodzi wyłącznie relacja ekwiwalencji słownikowej rozumiana jako równoważność między jednostką języka A i jednostką języka B (Chlebda 2011: 22). Podejmowane rozważania stanowią wstęp do szeroko zakrojonych badań w zakresie indonezyjsko-polskiej frazeologii konfrontatywnej, które pozwolą stworzyć w przyszłości dwujęzyczny indonezyjsko-polski słownik frazeologiczny.

Pojęcie idiomu. Typologie idiomów

Badania nad idiomami mają długą tradycję. Analizowano je z różnych perspektyw: semantycznej, składniowej, funkcjonalnej itd. (Grant, Bauer 2004). Istnieje na ten temat bogata literatura (np. Gibbs, Gonzales 1985; Gibbs, Nayak 1989; Abeille 1995; Cronk, Lima, Schweigert 1993; Fernando 1996; Moon 1998; Glucksberg 2001; Fiedler 2007). Skonstruowano też rozmaite definicje idiomu oraz typologie uwzględniające różne kryteria. Termin *idiom* stosuje się na oznaczenie różnorodnych typów wielowyrazowych jednostek językowych. Stanowią one sekwencje co najmniej dwóch wyrazów, które tworzą stałą konstrukcję o określonej wartości semantycznej. I choć nie wypracowano jednej satysfakcjonującej definicji idiomu, większość badaczy podziela pogląd, że idiomy odznaczają się ustalonym, niezmiennym porządkiem, a ich znaczenia nie da się wyprowadzić ze znaczeń poszczególnych składników (Saberian, Fotovatnia 2011: 1231). Jako społecznie utrwaloną wielowyrazową jednostkę języka, której znaczenie nie wynika z sumy znaczeń jej poszczególnych komponentów, widzą idiom na przykład Rosamund Moon (1997) czy Michael McCarthy and Felicity O'Dell (2002). Podobnie definiuje się omawiane pojęcie w badaniach polskich (Lewicki, Pajdzińska 2001) i indonezyjskich, przy czym na gruncie indonezyjskim do idiomów włącza się także pojedyncze wyrazy (Chaer 2007: 204; Badudu 1992: 154; Pateda 2010: 230–233)².

Jak już wspomniano, istnieje szereg typologii idiomów odwołujących się do różnych kryteriów. Dla przykładu, Geoffrey Nunberg (1978) zaproponował typologię uwzględniającą to, jak dosłowne znaczenia komponentów idiomu przyczyniają się (lub nie) do całościowej interpretacji znaczeniowej ustalonej konstrukcji. Badacz wyróżnił trzy klasy idiomów: 1) idiomy dające się zdekomponować (zdekodować) znaczeniowo (chodzi tu o takie połączenia, w których wybrane komponenty użyte są dosłownie); 2) idiomy podlegające anormalnej dekompozycji (niektóre elementy idiomu mają charakter metaforyczny) oraz 3) idiomy niedające się rozłożyć (zdekomponować) semantycznie (znaczenia stałego połączenia wy-

² Zbliżone stanowisko nie jest obce niektórym polskim badaczom, którzy skłonni są „nazywać frazeologizmami skostniałe w specjalnej funkcji jednowyrazowce, por. *spocznij!* (jako komenda), *pytanie!* (wyrażenie ironiczne) itd.” (Bogusławski 1989: 16). Tego typu elementy językowe można odnaleźć w opracowaniu A. Bogusławskiego i T. Garnysz-Kozłowskiej *Addendum to Polish phraseology. Introductory issue. Addenda do polskiej frazeologii. Zeszyt wstępny* (1979). Problem jednowyrazowych idiomów jest podnoszony szczególnie w odniesieniu do języka niemieckiego (np. Henschel 1987; Gondek, Szczek 2002). Warto przy okazji zauważyć, że w ujęciu W. Chlebdy (1991/2003; 1997b; 2010), twórcy teoretycznego paradygmatu zwanego frazeologią nadawcy (in. frazeologią pragmatyczną, frazematyką), wielowyrazowość i jednowyrazowość nie stanowią kryterium wyodrębniania frazemów lub – to późniejszy termin – reproduktów (czyli form językowych zwyczajowo reprodukowanych w określonej sytuacji dla zwerbalizowania danej wiązki sensów), lecz są traktowane jako ich cechy. Status reproduktu uzyskują te wyrazy bądź ich połączenia, które spełniają wymóg odtwarzalności.

razowego nie da się wyprowadzić ze znaczenia jego poszczególnych składników) (Titone, Connine 1999). Z zaprezentowanym podziałem częściowo koresponduje typologia Chitry Fernando (1996), która wydzieliła 3 typy idiomów: 1) czyste idiomy (ang. *pure idioms*), czyli skonwencjonalizowane wielowyrazowe połączenia o charakterze niedosłownym, których znaczenia nie da się zrozumieć na podstawie znaczeń poszczególnych komponentów; 2) półidiomy (ang. *semi-idioms*) – wielowyrazowe połączenia zawierające co najmniej jeden komponent o znaczeniu dosłownym oraz komponenty niedosłowne; 3) dosłowne idiomy (ang. *literal idioms*) – są to wielowyrazowe połączenia o niezmiennej strukturze lub mające ograniczony zestaw wariantów, które charakteryzują się transparentnością, ponieważ mogą być interpretowane na podstawie swoich części składowych, np. *of course, in any case, for certain* (ich odpowiednikami w języku polskim byłyby wskaźniki frazeologiczne – zob. Lewicki, Pajdzińska 2001: 318).

W językoznawstwie indonezyjskim funkcjonuje podział na idiomy pełne (*idiom penuh*) oraz idiomy częściowe (*idiom sebagian*). Te pierwsze (np. *anak adam* dosł. dziecko Adama, czyli ‘człowiek’; *anjing beranak enam* dosł. pies, który powił sześćoro szceniąt, czyli ‘bardzo chudy’) stanowią konstrukcje najbardziej nieregularne semantycznie. Odznaczają się bowiem komponentami, które w takim połączeniu tracą swoje znaczenie leksykalne. Z kolei w idiomach częściowych (np. *lapangan hijau* dosł. ‘zielone boisko, pole’, czyli ‘boisko do piłki nożnej’; *pasar gelap* dosł. ‘ciemny rynek’, czyli ‘rynek, na którym prowadzi się nielegalny handel’) co najmniej jeden z elementów (*lapangan* ‘pole, boisko’, *pasar* ‘rynek’) jest użyty w znaczeniu dosłownym (Chaer 2007: 127; 2012: 296; Suwandi 2008: 96). Idiomom pełnym odpowiadają w polskim ujęciu wielowyrazowce obejmowane terminem *idiom*. W ujęciu Stanisława Skorupki odnosi się on do takich związków wyrazowych, w których znaczenie całości nie jest sumą znaczeń ich komponentów i których nie można przetłumaczyć dosłownie na inny język (1972: 21). Ze wspomnianą nieprzekładalnością literalną mamy do czynienia w wypadku idiomów charakterystycznych dla danej wspólnoty komunikacyjnej, związanych z jej realiami kulturowymi.

Andrzej M. Lewicki i Anna Pajdzińska do klasy idiomów zaliczają połączenia leksykalne, których „utrwalone znaczenie jest zupełnie inne niż to, które wynika ze znaczeń członów składowych” (Lewicki, Pajdzińska 2001: 318). Pomija się tu problem nieprzekładalności idiomu³. Idiomom częściowym, wydzielanym między innymi przez badaczy indonezyjskich, odpowiadają – w świetle koncepcji przywołanych polskich frazeologów – frazemy, czyli utrwalone związki wyrazowe, których sens mieści się w zakresie semantycznym komponentu dominującego znaczeniowo, choć cała jednostka frazeologiczna jest nieregularna semantycznie (Lewicki, Pajdzińska 2001: 319).

³ W innym miejscu A.M. Lewicki łączy idiomatyczność z nieprzekładalnością (1974: 137).

Obrazowość idiomów

Typologię idiomów można również oprzeć na ich obrazowości i wydzielić idiomy obrazowe oraz nieobrazowe (Мокиенко 1989: 126; Spagińska-Pruszk 2005: 64; Szerszunowicz 2010: 207). Agnieszka Spagińska-Pruszk stwierdza: „Wydaje się być faktem ogólnie znanym i bezspornym, że jedną ze specyficznych cech frazeologii jest obrazowość. Obrazowe frazeologizmy stanowią znaczną część zasobu frazeologicznego, a według niektórych badaczy jej część podstawową” (2005: 54). Z kolei Andrzej Bogusławski podkreśla, że nie jest łatwo określić, na czym obrazowość utrwalaonych wielowyrazowców polega (1989: 14). Niektórzy badacze pojmują ją jako zdolność jednostek leksykalnych do wywoływania konkretnych, zmysłowo-emocjonalnych przedstawień dotyczących przejawów rzeczywistości pozajęzykowej (Мокиенко 1989: 57). Dmitrij Dobrowol'skij i Elisabeth Piirainen (2005) traktują obrazowość (ang. *image component*) frazeologizmów jako jedno z dwóch kryteriów służących do odróżniania połączeń figuratywnych od niefiguratywnych. Definiują ją jako swoistą strukturę konceptualną pośredniczącą między strukturą leksykalną i aktualnym (asumarycznym) znaczeniem figuratywnych związków wyrazowych („By *image component* we understand a specific conceptual structure mediating between the lexical structure and the actual meaning of figurative units” – Dobrowol'skij, Piirainen 2005: 14; także Piirainen 2012: 34). Podobnie rzecz ujmuje Agnieszka Spagińska-Pruszk, wedle której obrazowość jest wynikiem współdziałania dwóch planów semantycznych: znaczenia podstawowego wyjściowego luźnego połączenia wyrazowego oraz całościowego znaczenia frazeologizmu (będącego efektem uogólnienia znaczenia w procesie frazeologizacji) (2005: 64)⁴. Autorka zwraca też uwagę, że we frazeologizmach obrazowych odzwierciedlają się

pewne stereotypy kulturowo-narodowego widzenia świata. Ich rezultatem jest typowość obrazów leżących u podstaw znaczenia frazeologicznego, a także nierzadko występowanie symboli, które są efektem zbiorowych wyobrażeń i przekonań określonej lingwokulturowej społeczności. W obrazach tych odkrywa się „styl przyswojenia rzeczywistości” [...] właściwy dla danego języka. Z drugiej jednak strony obrazowa podstawa frazeologizmów może być związana z uniwersalną, ogólnoludzką, werbalizowaną wiedzą o cechach realiów właściwą dla wielu społeczeństw (Spagińska-Pruszk 2005: 64; także Rejakowa 1994: 100).

Jak zaznacza Joanna Szerszunowicz,

Komponent wyobrazeniowy jest [...] bardzo ważny w odbiorze danej jednostki frazeologicznej, dlatego należy brać pod uwagę kryterium obrazowości związku przy dobieraniu obcojęzycznego ekwiwalentu spośród form konkurencyjnych [...] istniejących w języku docelowym. Z punktu widzenia translatoryki znaczenie obrazowości frazeologizmu przy doborze odpowiednika przekładowego jest zróżnicowane, ponieważ zależy ono od stopnia aktualizacji znaczenia dosłownego w danym użyciu tłumaczonego związku (2010: 208).

⁴ Niektórzy badacze podkreślają umowny i subiektywny charakter pojęcia obrazowości (Spagińska-Pruszk 2005: 58).

Są jednak lingwiści, którzy negują potrzebę dążności do zharmonizowania obrazów w przekładzie czy też w procesie zestawiania dwu- lub wielojęzycznych słowników frazeologicznych (np. Farø 2007) i zastępują ją ekwiwalencją funkcjonalną warunkowaną jednostkową sytuacją (kontekstem) (np. Dobrovol'skij 2000a; 2000b; Dobrovol'skij, Piirainen 2005; Farø 2007).

Typologie ekwiwalentów tłumaczeniowych idiomów

W konfrontatywnych badaniach frazeologicznych wiele uwagi poświęca się obcojęzycznym ekwiwalentom idiomów danego języka. Powstały w tym zakresie liczne typologie. Na przykład Mohammad Awwad (1999: 59) wyróżnił cztery rodzaje ekwiwalencji: 1) wyrażenia i ich funkcje (znaczenia) korespondują w obu językach; 2) funkcje (znaczenia) korespondują w obu językach, ale wyrażenia są całkowicie różne; 3) funkcje (znaczenia) korespondują w obu językach, a wyrażenia nieznacznie się różnią; 4) wyrażenia i ich funkcje (znaczenia) różnią się i są swoiste dla obu języków. Rosemarie Gläser (1984; 1986) również wskazała cztery stopnie ekwiwalencji między idiomami w językach źródłowym i docelowym: 1) całkowita ekwiwalencja (ang. *total equivalence*), 2) częściowa ekwiwalencja (ang. *partial equivalence*), 3) nieekwiwalencja/brak ekwiwalencji (ang. *non-equivalence*) oraz 4) pozorna ekwiwalencja (ang. *false friends*, franc. *faux amis* – fałszywi przyjaciele tłumacza). Inaczej nieco widzi problem Mona Baker (1992: 65–71), która pisze o następujących sytuacjach związanych z tłumaczeniem idiomów: 1) idiom nie ma żadnego ekwiwalentu w języku docelowym, 2) idiom ma podobny odpowiednik w języku docelowym, jednak kontekst ich użycia może być różny, 3) idiom może być użyty w języku docelowym zarówno w sensie dosłownym, jak i idiomatycznym, 4) praktyka użycia w dyskursie pisanim, kontekst występowania oraz częstość użycia różnią idiomu języka źródłowego i docelowego.

Z polskich propozycji warto przywołać podział Wojciecha Chlebdy, który wyodrębnił cztery zasadnicze typy ekwiwalentów słownikowych,

przy czym pamiętać należy, iż każdy typ utworzony jest z kolei przez szereg podtypów rozkładających na swojej osi ekwiwalenty mniej i bardziej adekwatne; innymi słowy, grupy ekwiwalentów tworzących poszczególne podtypy i typy przechodzą jedne w drugie bez wyraźnych granic między nimi (2011: 38).

Do omawianych typów odpowiedników przekładowych należą: 1) ekwiwalenty pełne (in. adekwatne) – jednostka języka B jest równoważna wobec jednostki języka A głównie pod względem sensu i obrazowości, ponadto pod względem parametrów pragmatycznych, stylowych, nierzadko również formalnych (gramatycznych); 2) ekwiwalenty funkcjonalne – jednostka języka B jest ekwiwalentna

wobec jednostki języka A przede wszystkim pod względem znaczenia i pełnionej funkcji komunikacyjnej (pragmatycznej); mogą tutaj wystąpić różnice w zakresie obrazowości zestawianych jednostek oraz odmienności formalne; 3) ekwiwalenty zachwiane – jednostka języka B jest ekwiwalentna wobec jednostki języka A tylko częściowo pod względem struktury semantycznej, co wiąże się na ogół z różnicami pragmatycznymi między obiema jednostkami; 4) ekwiwalenty zerowe – nie istnieje w języku B gotowy sposób werbalizowania pojęcia, sądu, intencji, emocji i innych składowych *tertium comparationis*, do których odnosi się jednostka w języku A (Chlebda 2011: 38–39).

W omawianym ujęciu pojawia się obrazowość (por. dwa pierwsze punkty) jako jeden z czynników decydujących o ewentualnej ekwiwalencji jednostki językowej (badacz przedmiotem rozważań czyni wielowyrazowe jednostki języka). Kryterium obrazowości legło też u podstaw typologii Leona Zaręby. Zestawienie idiomów języka źródłowego z idiomami języka docelowego pozwoliło autorowi dostrzec: 1) identyczność obrazu, 2) częściowe podobieństwo (czyli analogię) obrazu, 3) różnicę obrazu oraz 4) stosunek: obraz – brak obrazu (1988: 114; także Szpila, Zaręba 2007: 42).

Metoda badawcza

Do opisu indonezyjskich i polskich ekwiwalentów słownikowych wykorzystuję metodę jednostronnej indonezyjsko-polskiej analizy konfrontatywnej (Prędota 2014: 95). Polega ona na tym, że badamy, jakie polskie odpowiedniki w formie idiomu można przyporządkować poszczególnym idiomom indonezyjskim (rezygnując z opisu ekwiwalentów niefrazologicznych⁵). Analizowane idiomy pochodzą z następujących indonezyjskich i polskich słowników ogólnych i specjalistycznych:

1. Maskar Gandasudirdja, *700 Peribahasa Indonesia* (1963);
2. Abdul Chaer, *Kamus Ungkapan Bahasa Indonesia* (2002);
3. K.St. Pamuntjak, N.St. Iskandar, A.Dt. Madjoindo, *Peribahasa* (2004);
4. Suprpto, *Kamus Peribahasa Bahasa Indonesia* (2007);
5. Jusuf S. Badudu, *Kamus Peribahasa. Memahami Arti dan Kiasan Peribahasa, Pepatah, dan Ungkapan* (2009a);
6. Jusuf S. Badudu, *Kamus Ungkapan Bahasa Indonesia* (2009b);
7. Ariawan Prasetyo, *Super Lengkap Peribahasa Indonesia Plus Update EYD Terbaru* (2010);
8. *Kamus Besar Bahasa Indonesia* – wersja online: www.kbbi.web.id;
9. Stanisław Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego* (1967);

⁵ Zagadnienie to zasługuje na odrębne opracowanie (np. Rejakowa 1988; 1994: 49–76; Szeszunowicz 2008; Chlebda 2014).

10. Stanisław Bąba, Jarosław Liberek, *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny* (2001);
11. *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami* opracowany przez Annę Kłosińska, Elżbietę Sobol, Annę Stankiewicz (2005);
12. Mirosław Bańko, *Słownik porównań* (2007).

W skład wyekscerpowanych wielowyzrazowych jednostek językowych wchodzi zarówno czyste idiomy (ang. *pure idioms*), jak i półidiomy (ang. *semi-idioms*), czyli w terminologii indonezyjskiej idiomy pełne i częściowe, a w terminologii polskiej idiomy i frazemy. Zgromadzony materiał badawczy przeanalizowano pod względem znaczeniowym, strukturalnym, gramatycznym, pragmatycznym i stylowym w celu wykrycia odpowiednich ekwiwalentów, a następnie pogrupowano według kryterium obrazowości. W efekcie wydzielono – wykorzystując częściowo przywołaną wcześniej typologię Leona Zaręby – następujące cztery typy ekwiwalentów: ekwiwalenty charakteryzujące się identycznym obrazem, ekwiwalenty charakteryzujące się podobnym obrazem, ekwiwalenty charakteryzujące się odmiennym obrazem oraz pseudoekwiwalenty.

Wyniki badań

1. Ekwiwalenty charakteryzujące się identycznym obrazem

Do tej grupy zalicza się najczęściej ekwiwalenty pełne (absolutne), tożsame pod względem rozmaitych parametrów. Chodzi tutaj o tożsamość obrazowania, znaczenia, składu leksykalnego, postaci formalnej, nacechowania stylistycznego itp. (Piirainen 2008; Szerszunowicz 2009). Niektórzy badacze zwracają uwagę, że pełna zgodność wymienionych właściwości w dwóch różnojęzycznych idiomach jest mało prawdopodobna (Dobrovol'skij 2011; Fiedler 2007: 118; Szerszunowicz 2009). Z takim zjawiskiem mamy do czynienia w wypadku idiomów indonezyjskich i polskich. Występują tutaj między innymi odmienności natury formalnej (gramatycznej), co wiąże się z różnicami genetyczno-typologicznymi między językami indonezyjskim i polskim. Dmitrij Dobrovol'skij (2000a; 2000b) podkreśla, że większość ekwiwalentów tradycyjnie nazywanych pełnymi nie jest w ogóle ekwiwalentami. Badacz postuluje rezygnację z typologii ekwiwalentów opartej na cechach strukturalnych i podobieństwach komponentów na rzecz typologii zorientowanej funkcjonalnie. Istotna jest tutaj rola kontekstu. Ekwiwalentem adekwatnym jest więc ten idiom języka docelowego, który może być użyty w tym samym kontekście, w którym funkcjonuje idiom języka źródłowego (także Dobrovol'skij, Piirainen 2005; Farø 2007).

Identyczny skład komponentów (ten sam czasownik i ten sam rzeczownik), które kreują tożsamy obraz, można na przykład zauważyć w idiomach utrwalających objaw kojarzony ze śmiercią: indon. *menutup mata* (dosł. zamknąć oczy) 'meninggal; wafat' ('umrzeć') – pol. *zamknąć oczy* 'umrzeć' (indonezyjskie po-

łączenie wyrazowe ma też drugie znaczenie ‘tidak mau tahu; tidak ambil peduli’, czyli ‘nie chcieć o czymś wiedzieć; nie obchodzi kogoś coś’) (Wiatrowski 2015a: 19). Ekwiwalentami absolutnymi są ponadto porównania niosące znaczenie ‘bardzo blady’. Badane wspólnoty komunikacyjne odwołują się w nich do tych samych skojarzeń i łączą bladość między innymi z trupem oraz papierem: indon. *pucat bagai mayat* (dosł. blady jak trup) oraz *pucat bagai kertas* (dosł. blady jak papier) – pol. *blady jak trup* oraz *blady jak papier*.

W językach europejskich występują międzyjęzykowe ekwiwalenty kongruentne pod względem obrazowania, których źródłem są wspólne teksty kultury. Można tu wymienić między innymi mitologię grecką i rzymską, literaturę antyczną, Biblię (Chlebda 1997a; 2005; Oleśkiewicz 2007; Piirainen 2008: 252; 2012; Szerszunowicz 2010: 210). Nie jest to dziedzictwo kulturowe wspólne dla badanych wspólnot komunikacyjnych polskiej i indonezyjskiej. Społeczność indonezyjska pozostawała w zasadzie poza zasięgiem jego oddziaływania. Okazuje się jednak, że w języku indonezyjskim występuje stałe połączenie wyrazowe o biblijnym rodowodzie: *serigala berbulu domba* (dosł. wilk mający sierść owcy) o znaczeniu ‘orang jahat berlaku sebagai orang baik’ (‘zły człowiek, który zachowuje się jak dobry’). Jego polskim odpowiednikiem pełnym jest idiom *wilk w owczej || jagnięcej skórze*⁶. Przywołane jednostki frazeologiczne wykazują bardzo duży stopień podobieństwa pod względem strukturalno-leksykalnym. Polskiemu wyrażeniu przyimkowemu *w skórze* odpowiada indonezyjski czasownik *berbulu* składający się z rzeczownikowej podstawy słotwórczej *bulu* z aktualizowanym znaczeniem ‘sierść’ oraz przedrostka *ber-* z aktualizowanym znaczeniem ‘mieć to, na co wskazuje podstawa słotwórcza’ (Alwi i in. 2010: 144; Chaer 2011: 210; Ramlan 2012: 111–112; Soedjito, Saryono 2014: 72). Mimo wskazanej niewielkiej różnicy formalnej (zwrócić też należy uwagę na inną nieco kolejność komponentów porównywanych idiomów) zestawione połączenia wyrazowe są nośnikami tego samego obrazu.

Inną grupę idiomów kongruentnych pod względem obrazowania tworzą jednostki utrwalające obserwacje świata (przyrody ożywionej, nieożywionej itd.), które to obserwacje – czynione przez przedstawicieli wspólnot komunikacyjnych żyjących w odmiennych warunkach naturalnych – doprowadziły do podobnych rezultatów. Tak na przykład społeczności indonezyjska i polska przypisują słoniowi identyczną stereotypową cechę, która ujawnia się w konstrukcjach porównawczych: indon. *sebesar gajah* (dosł. tak duży, jak słoń) – pol. *wielki jak słoń*. Obie jednostki – o statusie intensivum – niosą znaczenie ‘bardzo duży’. Identyfikacją obrazu charakteryzują się także idiomy: indon. *berjalan lambat seperti keong* (dosł. iść wolno jak ślimak) – pol. *poruszać się || posuwać się || wlec się itp. jak*

⁶ W nawiasach klamrowych umieszczam elementy walencyjne sygnalizowane zaimkami *coś, ktoś* itp., a w okrągłych komponenty fakultatywne. Człony wymienne oddzielam dwiema kreskami ||.

ślimak odwołujące się do stereotypowych wyobrażeń ślimaka. Słowniki przypisują przytoczonym porównaniom znaczenie ‘poruszać się bardzo wolno’. W obydwu kręgach kulturowych leksemy *keong/ślimak* wywołują identyczne asocjacje. Obserwacja przyrody pozwoliła na porównanie w badanych językach powolnego tempa poruszania się człowieka do tempa poruszania się wymienionego zwierzęcia.

Zbieżność indonezyjsko-polskich doświadczeń jest również widoczna w wyrażeniach porównawczych: indon. *seperti kucing dengan anjing* (dosł. ‘jak kot z psem’) – pol. *żyć || kochać się jak pies z kotem*, które odzwierciedlają odwieczny antagonizm między kotem a psem i oznaczają ‘żyć z sobą w niezgodzie’. Mają one charakter międzynarodowy, występują bowiem w wielu językach świata (Солодуб 1982: 111).

Joanna Szerszunowicz zauważa, że

Nośnikami zbieżnego obrazowania są również jednostki zapożyczone z innych języków. Przykładowo obecny w wielu językach europejskich frazeologizm *papierowy tygrys* to stary chiński idiom, który upowszechnił się za sprawą wywiadu, jaki przeprowadziła Anna Louise Strong z Mao Zedongiem 6 sierpnia 1946 r. Zedong określił mianem papierowego tygrysa amerykański imperializm i wszystkich reakcjonistów, wówczas do języka angielskiego weszło wyrażenie *a paper tiger* (dosł. ‘papierowy tygrys’), które w języku polskim ma postać *papierowy tygrys*, a we włoskim – *tigre di carta*. Omawiane wyrażenie, mające znaczenie ‘o kimś, o czymś pozornie silnym, groźnym, ale zawodzącym w decydującym momencie’ [...], występuje w postaci kalki również w kilku innych językach europejskich, np. we francuskim (*le tigre de papier*), niemieckim (*der Papiertiger*), szwedzkim (*papperstiger*) (2010: 211).

Funkcjonuje ponadto w języku indonezyjskim w formie *macan kertas* (dosł. papierowy tygrys).

Do zespołu ekwiwalentów kongruentnych pod względem obrazowania można także włączyć następujące idiomy: indon. *berdarah panas* (dosł. mieć gorącą krew) – pol. *gorąca krew* ‘szybko wpadać w gniew; osoba, która szybko wpada w gniew’; indon. *(ber)ekor kuda* (dosł. (mieć) ogon konia) – pol. *koński ogon* ‘uczesanie kobiece, w którym dość długie włosy są ujęte wysoko i związane z tyłu przy samej głowie’; indon. *berhati batu* (dosł. mieć kamienne serce) – pol. *mieć serce z kamienia* albo *mieć kamienne serce* ‘być nieczułym, niewrażliwym’; indon. *berhati emas* (dosł. mieć złote serce) – pol. *mieć złote serce* ‘być np. dobrym, czułym; być skłonny do dobrego’; indon. *berkulit tebal* (dosł. mieć grubą skórę) – pol. *mieć grubą || twardą skórę* ‘być niezbyt wrażliwym, niedelikatnym’; indon. *berlidah panjang* (dosł. mieć długi język) – pol. *mieć (za) długi język* ‘nie umieć zachować tajemnicy’; indon. *daftar hitam* (dosł. czarna lista) – pol. *czarna księga || lista* ‘spis osób lub rzeczy uważanych za złe, niebezpieczne, niepożądane’; indon. *empat mata* (dosł. cztery oczy) – pol. *w cztery oczy* ‘na osobności, sam na sam’; indon. *hitam di atas putih* (dosł. czarno na białym) – pol. *czarno na białym* ‘na piśmie, w druku’; indon. *hukum rimba* (dosł. prawo dżungli) – pol. *prawo dżungli* ‘panowanie bezprawia, przemocy, władza silniejszego’; indon. *kepala ko-*

song (dosł. ‘pusta głowa’) – pol. *pusta głowa* ‘głupi’; indon. *kuda hitam* (dosł. czarny koń) – *czarny koń* ‘osoba lub rzecz, która niespodziewanie wygrywa w jakiejś konkurencji, okazuje się lepsza od faworytów’; indon. *seperti ikan dalam air* (dosł. jak ryba w wodzie) – pol. *czuć się jak ryba w wodzie* ‘znajdować się w środowisku odpowiednim dla siebie, w swoim żywiole’; indon. *seperti langit dan bumi* (dosł. jak niebo i ziemia) – pol. *to (jak) niebo i ziemia* ‘o ludziach albo rzeczach zupełnie do siebie niepodobnych, bardzo się od siebie różniących’; indon. *tangan kotor* (dosł. brudne ręce) – pol. *mieć brudne ręce* ‘brać udział w nieuczciwych interesach’.

2. Ekwiwalenty charakteryzujące się podobnym obrazem

Do tego zespołu ekwiwalentów należą między innymi takie jednostki, które są realizacjami tego samego modelu, ale różnią się częściowo leksykalnie (Szerszunowicz 2010: 211). Jednym z takich modeli, który ma liczne realizacje w językach europejskich, to schemat: ‘mózg/głowa + nazwa zwierzęcia’ lub ‘przymiotnik fauniczny + mózg/głowa’ (Szerszunowicz 2007: 205; 2010: 212; także Spagińska-Pruszek 2005). Idiomy opierające się na tej konstrukcji mają znaczenie ‘głupi’. Słowniki indonezyjskie notują między innymi następujące połączenia wyrazowe realizujące zaprezentowany model: *(ber)kepala kerbau* (dosł. (mieć) łeb bawołu), *kepala udang* (dosł. głowa krewetki), *otak ayam* (dosł. mózg kury), *otak udang* (dosł. mózg krewetki), *otak kerbau* (dosł. mózg bawołu). W języku polskim funkcjonują z kolei połączenia wyrazowe: *barania głowa*, *ośla głowa*, *barani łeb*, *ośli łeb*, *ptasi mózdzek*, *kurzy mózdzek*, *mózg cielęcy*. Wysokim stopniem podobieństwa leksykalnego odznacza się para ekwiwalentów *otak ayam* (dosł. mózg kury) i *kurzy mózdzek*. Zawiera ona nazwę tego samego zwierzęcia. W polskim idiomie zwraca jednak uwagę komponent *mózdzek*, który jest zdrobnieniem od wyrazu *mózg*. Modyfikacja słowotwórcza tego wyrazu wzmacnia ekspresywność idiomu. Mimo różnicy morfologicznej wskazane idiomy uznać należy za ekwiwalenty absolutne. Pozostałe odpowiedniki w większym stopniu różnią się wypełnieniem leksykalnym. Pojawiają się w nich różne nazwy zwierząt (także przymiotniki motywowane faunizmami): indon. *kerbau* ‘bawół’, *udang* ‘krewetka’ – pol. *barani*, *ośli*, *cielęcy*, które mają ekologiczne znaczenie dla użytkowników języka zamieszkujących habitat tych zwierząt (Fernando 1996: 93).

Zarówno w indonezyjskich, jak i polskich zbiorach idiomów występują połączenia oznaczające niedojrzałą miłość. W indonezyjskim wyrażeniu z komponentem znaczeniowym ‘niedojrzała’ koresponduje rzeczownik nazywający małpę: *cinta monyet* (dosł. miłość małp) ‘*cinta pertama yang melanda anak remaja*’ (‘pierwsza miłość, która opanowała nastolatka’)⁷. W polskiej kulturze omawianą

⁷ W innym opracowaniu odnotowałem, że małpa jest ambiwalentnie postrzegana przez indonezyjską społeczność, przy czym dominują negatywne konotacje tego zwierzęcia. „Świadczą o tym nieswobodne połączenia wyrazowe przypisujące jej głupotę, brzydotę, niestosowne zachowania

cechę przypisuje się bardzo młodemu psu, do którego odsyła przymiotnik w jednostce językowej *szczenięca miłość*.

Inaczej niż Polacy spoglądają też Indonezyjczycy na człowieka lubiącego spędzać czas na czytaniu książek. Porównują go do innego zwierzęcia. Polski *mól książkowy* to po indonezyjsku *kutu buku* (dosł. wesz książkowa). Indonezyjski związek wyrazowy ma jednak szersze znaczenie. Oznacza także osobę pilnie się uczącą ('sangat gemar membaca; sangat rajin belajar' – 'bardzo lubić czytać; bardzo pilnie się uczyć'). O podobieństwie zawartego w obydwu idiomach obrazu przesądza obecność nazw zwierząt pasożytujących⁸.

Z różnicą wybranych komponentów, która buduje analogię obrazu, mamy również do czynienia w następującej parze idiomów: *berdarah putih* (dosł. mieć białą krew) – *blękitna krew* 'pochodzenie arystokratyczne'. W języku indonezyjskim funkcjonuje ponadto wariant połączenia *berdarah putih* z nazwą innego koloru: *berdarah biru* (dosł. mieć niebieską krew). Obydwa idiomy *berdarah biru* i *blękitna krew* zaliczam do ekwiwalentów charakteryzujących się podobnym obrazem.

W strefie przejściowej między ekwiwalentami o podobnym i odmiennym obrazie zdają się mieścić zwroty: indon. *membeli kerbau di padang* (dosł. kupić/kupować bawołu na polu) – pol. *kupić || kupować kota w worku*⁹ 'kupić || kupować coś bez obejrzenia, bez sprawdzenia'. Obydwa idiomy realizują schemat syntaktyczny różniący się tylko elementem finalnym (powierzchniowo realizowanym wyrażeniem przyimkowym): *kupić/kupować* coś₁ gdzieś/w czymś₂. Analogię obrazu wyznaczają fauniczne komponenty przyczasownikowe pełniące funkcję dopełnień (*kerbau* 'bawół' – *kot*). O ewentualnym zaliczeniu analizowanych związków wyrazowych do grupy ekwiwalentów o odmiennym obrazie mogą przesądzać różne pod względem semantycznym składniki lokatywne: *di padang* ('na polu') – *w worku*.

3. Ekwiwalenty charakteryzujące się odmiennym obrazem

Najliczniejszą grupę ekwiwalentów konstituują idiomy o identycznym znaczeniu, które są nośnikami zupełnie innego obrazu. W tych odmiennych obrazach „odkrywa się – by ponownie zacytować Agnieszkę Spagińską-Pruszką (2005: 64)

(w tym niszczenie tego, co wpadnie jej w łapy) oraz czyny świadczące o przeżywanym niepokoju” (Wiatrowski 2014: 151). Polskie połączenia wyrazowe z faunizmami rzeczownikowym *małpa* i przymiotnikowym *małpi* pozwalają na podobną konstatację, np. *dostać małpiego rozumu* 'zacząć się wygłupiać' oraz 'zacząć się zachowywać w sposób dziwaczny lub nieobliczalny, stracić rozsądek, panowanie nad sobą; zwariować'; *małpia złośliwość* 'perfidne, chytne (zazwyczaj niczym nieuzasadnione) szkodzenie, przeszkadzanie komuś; przewrotne, podstępne zachowanie wobec kogoś'; *małpi gaj* 'plac przeznaczony do zabaw i ćwiczeń zręcznościowych' oraz 'miejsce, zwykle część parku, zarośla, gdzie zbierają się ludzie z marginesu'; *brzydki jak małpa* 'bardzo brzydki'.

⁸ Analiza porównawcza środków językowych (nie tylko idiomatycznych) odnoszących się w badanych językach do wszy i mola może przynieść interesujące spostrzeżenia na temat ewentualnych podobieństw i różnic w zakresie wartościowania tego wycinka rzeczywistości.

⁹ Polski związek wyrazowy jest kwalifikowany w słownikach jako potoczny. Różnice w nacechowaniu stylistycznym decydują o doborze odpowiedników przekładowych.

– «styl przyswojenia rzeczywistości» [...] właściwy dla danego języka». Omawiane zjawisko ilustruje na przykład zestawienie idiomów określających czynność przerastającą czyjeś możliwości, bezsensowną, nadaremnią, bezskuteczną, nieprzynoszącą rezultatów. W języku indonezyjskim takie znaczenie wyraża dość spora grupa idiomów, np.: (*bagai*) *memandarkan air ke bukit* (dosł. (jakby) kierować wodę na wzgórze), *membuang garam ke laut* (dosł. wrzucać sól do morza) albo *menggarami laut* (dosł. solić morze), *menggergaji angin* (dosł. piłować wiatr), *menghitung ombak* (dosł. liczyć fale), *menjaring angin* (dosł. łapać wiatr), *berkering air liur* (dosł. suszyć ślinę), *bagai mengghasta kain sarung* (dosł. jakby mierzyć na łokcie tkaninę sarong). Polskimi ekwiwalentami słownikowymi mogą być następujące jednostki: *czerpać wodę sitem* || *rzeszotem* || *przetakiem*, *porywać się* || *rzucać się* || *iść z motyką na słońce*, *zawracać kijem Wisłę*. Pierwszy z przywołanych polskich idiomów jest kwalifikowany w słowniku jako przestarzały (czynnik ten może – co oczywiste – wpływać na to, czy w danym kontekście omawiany idiom będzie ekwiwalentny w stosunku do indonezyjskiego połączenia wyrazowego). Warto ponadto zwrócić uwagę na fakty narodowo-kulturowe odzwierciedlone w niektórych związkach wyrazowych. Mowa tu o komponentach *sarung* ('sarong')¹⁰ i *Wisła* występujących – odpowiednio – w indonezyjskim porównaniu *bagai mengghasta kain sarung* (dosł. jakby mierzyć na łokcie tkaninę sarong) oraz polskim zwrocie *zawracać kijem Wisłę*. Odsyłają one do fragmentów rzeczywistości obarczonych znaczącą dla obu społeczności symboliką.

Odmienność obrazu zawartego w idiomach można również zaprezentować na przykładzie jednostek językowych zawierających nazwę koloru i oznaczających jego intensywność. W języku indonezyjskim znaczenie 'bardzo czarny' wyrażają takie między innymi porównania: *hitam seperti dawat* (dosł. czarny jak atrament), *hitam seperti kual* (dosł. czarny jak patelnia – chodzi o patelnię kształtem przypominającą wok) oraz wyrażenia *hitam lotong* || *lutung* (dosł. 'czarny (jak) małpa') oraz *hitam kumbang* (dosł. 'czarny (jak) chrząszcz'). W języku polskim występują idiomy, które pod względem znaczeniowym są jednostkami ekwiwalentnymi w stosunku do przywołanych związków: *czarny jak smoła* || *noc* || *węgiel* || *heban* || *sadza* || *kir* || *węgle* || *kruk* || *kominiarz* || *Cygan* || *Murzyn* || *diabeł* || *chmura gradowa* || *skrzydła kruka* || *krucze pióra* || *aksamit*. Ekwiwalentami absolutnymi są z kolei związki wyrazowe: indon. *hitam seperti dawat* (dosł. czarny jak atrament) oraz pol. *czarny jak atrament*.

Poza przywołanymi wcześniej idiomami: indon. *menutup mata* (dosł. zamknąć oczy) – pol. *zamknąć oczy*, stanowiącymi ekwiwalenty pełne (absolutne), funkcjonują w obu językach inne połączenia wyrazowe mieszczące się w polu semantycznym 'śmierć', które włączyć należy do grupy idiomów charakteryzujących się

¹⁰ Występujący w idiomie *bagai mengghasta kain sarung* element *sarung* oznacza rodzaj bawełnianej tkaniny wytwarzanej w Azji Południowo-Wschodniej. Sarong ma też drugie znaczenie odnoszące się do swego rodzaju spódnicy (noszonej przez kobiety i mężczyzn) upiętej z jednego płata wspomnianego materiału.

odmiennym obrazowaniem. Oto wybrana grupa indonezyjskich jednostek językowych: (*berangkat* || *berlayar*) *ke negeri cacing* (dosł. wyruszyć || wypłynąć) do kraju robaków), *badan bertimbun tanah* (dosł. ciało w stercie ziemi), *berpindah dari negeri yang fana ke negeri yang baka* (dosł. przenieść się z kraju przemijania do kraju wieczności), *pulang ke haribaan-Nya* (dosł. wrócić do Jego¹¹ kolan), *pulang ke rahmat Allah* (dosł. wrócić do miłosierdzia Bożego). Słowniki przypisują im znaczenie ‘mati, meninggal, wafat’, czyli ‘umrzeć’. Tę samą wartość semantyczną mają takie na przykład polskie idiomy, jak: *przenieść się* || *odejść* itp. *na lono Abrahama*, *iść* || *pójść* || *pojechać do Abrahama na piwo*, *leżeć w ziemi*, *oddać duszę Bogu*, *pójść* || *udać się w drogę wieczności*, *pójść do Boga*, *spocząć* || *spoczywać na cmentarzu*, *stać* || *stanąć przed Bogiem*, *stanąć na progu wieczności*¹². W obrębie niektórych jednostek dają się zaobserwować – rzutujące na wybór odpowiedniego ekwiwalentu – niewspółmierności stylistyczne oraz różnice pod względem stabilności idiomów w języku (Bąba 1989: 21)¹³. Indonezyjski zwrot (*berangkat* || *berlayar*) *ke negeri cacing* (dosł. wyruszyć || wypłynąć) do kraju robaków) ma wydźwięk żartobliwy (pozostałe przykłady są – wedle danych leksykograficznych – stylistycznie neutralne). Podobnie polskie połączenie wyrazowe *iść* || *pójść* || *pojechać do Abrahama na piwo*¹⁴. Kwalifikatorem żartobliwy w słowniku Stanisława Skorupki jest obudowana konstrukcja *przenieść się na lono Abrahama*. Z kolei zdaniem autorek *Wielkiego słownika frazeologicznego PWN z przysłowiami* związek leksykalny *przenieść się* || *odejść* itp. *na lono Abrahama* należy do książkowej warstwy polszczyzny. Zbieżną kwalifikację (*książkowy*) mają w słowniku Stanisława Skorupki połączenia wyrazowe: *udać się* || *pójść w drogę wieczności*, *stanąć na progu wieczności*. W tym samym leksykonie kwalifikator *podniosły* znajduje się przed idiomami *stać* || *stanąć przed Bogiem*, *oddać duszę Bogu* i *pójść do Boga*¹⁵. Dla ścisłości dodajmy, że analizowanych tu stałych związków wyrazowych nie notuje *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny* Stanisława Bąby i Jarosława Liberka.

I ostatnia egzemplifikacja¹⁶. W badanych językach funkcjonują idiomy określające biedę, niedostatek. Opierają się one jednak na innym sposobie obrazowa-

¹¹ Zapisana wielką literą enklityka *-Nya* (dosł. Jego/Jej) odnosi się do Boga.

¹² Bogatą egzemplifikację polskich frazeologizmów z prezentowanego pola semantycznego zawiera monografia A. Krzyżanowskiej (1999).

¹³ Do idiomów recesywnych można zaliczyć takie na przykład wielowyrazowce, jak *pójść* || *udać się w drogę wieczności* czy *stanąć na progu wieczności*.

¹⁴ Taka kwalifikacja pojawia się w *Słowniku frazeologicznym języka polskiego* S. Skorupki. W *Wielkim słowniku frazeologicznym PWN z przysłowiami* zwrot *iść*, *pójść* itp. *do Abrahama na piwo* poprzedza kwalifikator *potoczny*.

¹⁵ Omawiana kwalifikacja stylistyczna występuje przy wskazanych związkach odnotowanych pod hasłem *Bóg*. W hasłach: *stać* || *stanąć* || *stawać* oraz *dusza* jednostki językowe – odpowiednio – *stać* || *stanąć przed Bogiem* i *oddać duszę Bogu* takiej kwalifikacji są pozbawione. Idiom *pójść do Boga* występuje wyłącznie przy hasle *Bóg*.

¹⁶ Wykaz wybranych indonezyjskich i polskich stałych połączeń leksykalnych różniących się między innymi obrazowaniem zawierają opracowania: Wiatrowski 2014; 2015b; w druku.

nia. W języku indonezyjskim nośnikami wskazanego znaczenia są jednostki: *makan dawai* || *tali* (dosł. jeść sznur || linę), *makan jangat* (dosł. jeść skórę), *makan tanah* (dosł. jeść ziemię). Polskie słowniki frazeologiczne notują połączenie *gryźć kamienie*¹⁷. Odmienne obiekty czynności (indon. *dawai* ‘sznur’, *tali* ‘lina’, *jangat* ‘skóra’ – pol. *kamienie*) konotowane są przez różne semantycznie człony główne zwrotów (indon. *makan* ‘jeść’ – pol. *gryźć*). Dyferencja semantyczna między czasownikami indonezyjskim i polskim nie jest jednak tak wyrazista, jak w wypadku prawostronnych komponentów połączeń¹⁸.

4. Pseudoekwiwalenty

W zbiorach idiomów badanych języków można odnaleźć różne pod względem znaczenia jednostki, które z powodu identyczności/podobieństwa struktury i składu leksykalnego uznawane są za międzyjęzykowe odpowiedniki. Tego typu idiomy określane są pseudoekwiwalentami, ekwiwalentami pozornymi lub fałszywymi przyjaciółmi tłumacza (Daszczyńska 1987; Carroll 1992; Chamizo 1999; Domínguez, Nerlich 2002; Walsh 2005; Szerszunowicz 2006)¹⁹.

Główną przyczyną uznawania idiomów o różnych znaczeniach za ekwiwalentne jest zbieżność zawartego w nich obrazu (Szerszunowicz 2010: 221). Spójrzmy na wybrane przykłady. Identyczną budową i tymi samymi komponentami leksykalnymi charakteryzują się indonezyjski idiom *anak emas* (dosł. złote dziecko) ‘orang kesayangan’ (‘ulubieniec’) oraz polskie połączenie *złote dziecko* ‘o kimś bardzo dobrym, zacnym, szczerym’. Wspólny obraz legł u podstaw kolejnej pary idiomów: indon. *tangan berat* (dosł. ciężkie ręce) – pol. *mieć ciężką, twardą rękę*. Indonezyjska jednostka jest wieloznaczna. Słowniki przypisują jej następujące eksplikacje: 1. ‘malas, enggan bekerja’ (‘leniwy, nieskory do pracy’); 2. ‘tidak suka menolong’ (‘nie lubić pomagać’). Polski związek wyrazowy ma tylko jedno znaczenie: ‘surowo wychowywać kogoś’. Różne znaczenia mają ponadto idiomy *bagai* || *seperti menyurat* || *tulis di atas air* (dosł. jakby || jak pisać na wodzie) oraz {*coś*} (*jest*) (*palcem*) *na wodzie pisane*. Jednostka indonezyjska znaczy ‘melakukan pekerjaan yang sia-sia’ (‘wykonywać bezowocną pracę’), polska zaś – ‘coś

¹⁷ Poza idiomem *gryźć kamienie* słownik S. Skorupki notuje pod hasłem *ziemia* polisemiczny zwrot *gryźć ziemię* o znaczeniach: ‘nie mieć co jeść’ oraz ‘nie żyć’. W artykule hasłowym sygnowanym czasownikiem *gryźć* pojawia się wyłącznie zwrot *gryźć ziemię* z przypisaną eksplikacją ‘nie żyć, umrzeć, być martwym’ (połączenie *gryźć kamienie* umieszczono pod hasłem *kamień*). Gdyby zestawić indonezyjski związek *makan tanah* (dosł. jeść ziemię) oraz polski idiom *gryźć ziemię* (‘nie mieć co jeść’), mielibyśmy wówczas do czynienia z analogią obrazu.

¹⁸ W języku indonezyjskim czasownik *makan* ‘jeść’ denotuje (chodzi o znaczenie podstawowe) czynność polegającą na wkładaniu pokarmu do ust, jego gryzieniu, przeżuwanu i połykaniu. Z kolei polskie verbum *gryźć* odnosi się do czynności oddzielania zębami kawałków jedzenia, rozdrabniania go i połykania. Wspólny pierwiastek semantyczny jest więc dostrzegalny w znaczeniach zestawianych czasowników. Łączącego elementu semantycznego brak w strukturze znaczeniowej rzeczowników indonezyjskich (*dawai* ‘sznur’/*tali* ‘lina’, *jangat* ‘skóra’) i polskiego (*kamienie*).

¹⁹ Niekiedy też frazeologicznymi homonimami międzyjęzykowymi (np. Rejakowa 1986).

jest niepewne, wątpliwe, nie można na to liczyć'. I jeszcze jedna egzemplifikacja: indon. *berbesar hati* (dosł. mieć wielkie serce) 'gembira, bangga' ('szczęśliwy, dumny') – pol. *człowiek || ludzie wielkiego serca, o wielkim sercu* 'o kimś wrażliwym, odważnym, chętnie pomagającym innym ludziom'.

Podsumowanie

Zastosowana w artykule procedura badawcza, odwołująca się do kryterium obrazowości stałych połączeń wyrazowych, pozwoliła wykryć trzy podstawowe typy polskich frazeologicznych odpowiedników przekładowych wybranych idiomów indonezyjskich. Znalazły się wśród wyodrębnionych grup ekwiwalenty o identycznym obrazie, ekwiwalenty o podobnym (analogicznym) obrazie oraz ekwiwalenty o innym obrazie. Analizą objęto także ekwiwalenty pozorne, tożsame z indonezyjskimi idiomami pod względem zawartego w nich obrazu, ale odznaczające się odmienną wartością semantyczną.

We wszystkich wymienionych grupach można zauważyć dwa zjawiska związane ze strukturalnym ukształtowaniem zestawionych idiomów. Mimo znacznych różnic genetyczno-typologicznych między językami indonezyjskim (m.in. rodzina języków austronezyjskich, język aglutynacyjny) i polskim (m.in. rodzina języków indoeuropejskich, język fleksyjny) występują w tych językach idiomy o identycznym statusie formalnym (nie dziwi dominacja w tym zbiorze połączeń reprezentujących frazeologię naturalną – Skorupka 1965). Chodzi z jednej strony o tożsamość komponentów konstytuujących analizowane jednostki językowe, z drugiej zaś – o przynależność do tej samej klasy idiomów wyróżnionej na podstawie członu głównego połączenia (wyrażenia, zwroty, frazy, związki porównawcze). Omawiany typ ekwiwalentów reprezentują – dla przykładu – następujące pary idiomów: indon. *hukum rimba* (dosł. prawo dżungli) – pol. *prawo dżungli* (wyrażenia), indon. *menutup mata* (dosł. zamknąć oczy) – pol. *zamknąć oczy* (zwroty), indon. *hitam seperti dawat* (dosł. czarny jak atrament) – pol. *czarny jak atrament* (związki porównawcze). Częściej dają o sobie znać wspomniane odmienności natury genetyczno-typologicznej, które nie rzutują jednak na obrazowość porównywanych idiomów. Różnice te sprowadzają się między innymi do opozycji: konstrukcja syntetyczna (w języku indonezyjskim) – konstrukcja analityczna (w języku polskim). Omawiany problem dotyczy głównie tych połączeń wyrazowych, w których polskiemu wyrażeniu przyimkowemu bądź połączeniu czasownika *mieć* z rzeczownikiem odpowiada w języku indonezyjskim formacja słowotwórcza z prefiksem *ber-* o znaczeniu 'mieć to, na co wskazuje podstawa słowotwórcza', np.: indon. *serigala berbulu domba* (dosł. wilk mający sierść owcy) – pol. *wilk w owczej || jagnięcej skórze*, indon. *berhati batu* (dosł. mieć kamienne serce) – pol. *mieć kamienne serce*, indon. *berkulit tebal* (dosł. mieć grubą skórę) – pol. *mieć grubą skórę*. Odnotować poza tym należy różnice związane z szykiem

wyrazów (również wynikające ze statusu typologicznego obu języków). W języku indonezyjskim mamy do czynienia na ogół z postpozycją określenia względem rzeczownikowego członu określanego, co pokazują wybrane idiomy: indon. *macan kertas* (oryginalny szyk: tygrys papierowy) – pol. *papierowy tygrys*, indon. *berhati emas* (oryginalny szyk: mieć serce złote) – pol. *mieć złote serce*, indon. *kepala kosong* (oryginalny szyk: głowa pusta) – pol. *pusta głowa*.

Drugie zjawisko dotyczące struktury porównywanych odpowiedników przekładowych to niesymetryczności niewynikające z uwarunkowań genetycznych czy też budowy gramatycznej języków, lecz ze swoistości zabiegów nominacyjnych przejawiających się w składzie leksykalnym idiomów. Przeprowadzone obserwacje pokazały, że komponenty niektórych ekwiwalentów nie są identyczne z punktu widzenia znaczenia desygnacyjnego. Fakt ten nie burzy jednak paralelności zawartych w idiomach obrazów, ponieważ elementy odmienne należą do wspólnego pola semantycznego (np. indon. *berjalan* ‘iść’ w komparacji *berjalan lambat seperti keong* wobec pol. *poruszać się, posuwać się, wlec się* w porównaniu *poruszać się || posuwać się || wlec się* itp. *jak ślimak*). Jeśli zaś są to leksemy kulturowo relewantne, mamy wówczas do czynienia – co wynika z przyjętych w artykule założeń – z ekwiwalentami o analogicznym (np. indon. *kutu buku* (dosł. wesz książkowa) – pol. *mól książkowy*) bądź innym obrazie (np. *hitam seperti kual* (dosł. czarny jak patelnia) – pol. *czarny jak smoła || noc || węgiel || heban* itd.), które odzwierciedlają swoiste postrzeganie świata przez obie społeczności.

Niezgodności o charakterze jakościowym (z którymi łączą się niekiedy różnice ilościowe związane ze składem leksykalnym idiomów) dostrzegalne są w zakresie statusu formalnego międzyjęzykowych odpowiedników przekładowych. Występują tutaj różne konfiguracje. Dla przykładu: polskim ekwiwalentem indonezyjskiego zwrotu może być wyrażenie (np. indon. *berdarah panas* (dosł. mieć gorącą krew) – pol. *gorąca krew*), indonezyjskiemu wyrażeniu da się przypisać polski zwrot (np. indon. *tangan kotor* (dosł. brudne ręce) – pol. *mieć brudne ręce*), w języku indonezyjskim funkcjonuje porównanie, któremu w polszczyźnie odpowiada zwrot (np. indon. *bagai membandarkan air ke bukit* (dosł. jakby kierować wodę na wzgórze) – pol. *porywać się z motyką na słońce* albo: *zawracać kijem Wisłę, czerpać wodę sitem || rzeszotem || przetakiem*) itp. Na wskazane różnice wpływają – co oczywiste – realizacje tekstowe połączeń dopuszczających wymiennosc komponentów. Tak na przykład przywołana jednostka językowa (*bagai membandarkan air ke bukit* (dosł. (jakby) kierować wodę na wzgórze) będzie korespondowała pod względem formalnym z polskimi zwrotami w sytuacji kontekstowej okurencji nieuwzględniającej pierwszego (wymennego) elementu (koniunktora porównania). Warto jeszcze zwrócić uwagę na ewentualne rozbieżności w kształcie formalnym indonezyjsko-polskich idiomów komparatywnych. Mam tu na myśli różny stopień wypełnienia poszczególnych segmentów konstytuujących porównania tudzież quasi-porównania (*comparandum, comapratum,*

koniunktor, *tertium comparationis*)²⁰, np. indon. *seperti kucing dengan anjing* (dosł. jak kot z psem) – pol. *żyć || kochać się jak pies z kotem*, indon. *seperti ikan dalam air* (dosł. jak ryba w wodzie) – pol. *czuć się jak ryba w wodzie*.

Na koniec trzeba podkreślić, że jednostka słownikowa (a taka była tutaj przedmiotem uwagi), intuicyjnie odczuwana jako ekwiwalentna względem innej jednostki, musi zostać zweryfikowana tekstem i kontekstem, by mogła zostać uznana za ekwiwalent funkcjonalny, czyli taki, który może być zastosowany w tej samej sytuacji (Dobrowol'skij, Piirainen 2005: 56). Wobec braku dwujęzycznych indonezyjsko-polskich korpusów tekstowych i serii przekładowych problem indonezyjsko-polskiej ekwiwalencji funkcjonalnej to przedmiot przyszłych rozległych międzyjęzycznych badań korpusowych.

ROZWIĄZANIE SKRÓTÓW

indon. – indonezyjski
pol. – polski

BIBLIOGRAFIA

- Abeille A., 1995, *The flexibility of French idioms: A representation with lexicalized tree adjoining grammar*, w: *Idioms: structural and psychological perspectives*, eds. M. Everaer, E.-J. van der Linden, A. Schenk, R. Schreuder, New York and London, s. 15–42.
- Alwi A., Dardjowidjojo S., Lapoliwa H., Moeliono A.M., 2010, *Tata Bahasa Baku Bahasa Indonesia*, edisi ketiga, Jakarta.
- Awwad M., 1990, *Equivalence and translatability of English and Arabic idioms*, „Papers and Studies in Contrastive Linguistics”, vol. 26, s. 57–67.
- Bąba S., 1989, *Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny*, Poznań.
- Bąba S., Liberek J., 2001, *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa.
- Badudu J.S., 1992, *Cakrawala Bahasa Indonesia II*, Jakarta.
- Badudu J.S., 2009a, *Kamus Peribahasa: Memahami Arti dan Kiasan Peribahasa, Pepatah, dan Ungkapan*, Jakarta.
- Badudu J.S., 2009b, *Kamus Ungkapan Bahasa Indonesia*, Jakarta.
- Baker M., 1992, *In other words: A coursebook on translation*, London and New York.
- Bańko M., 2007, *Słownik porównań*, Warszawa.
- Bogusławski A., 1989, *Uwagi o pracy nad frazeologią*, w: *Studia z polskiej leksykografii współczesnej*, t. 3, red. Z. Saloni, s. 13–30.
- Bogusławski A., Garnysz-Kozłowska T., 1979, *Addendum to Polish phraseology. Introductory issue. Addenda do polskiej frazeologii. Zeszyt wstępny*, Edmonton, Alta.

²⁰ A. Nowakowska do quasi-porównań zalicza połączenia składające się z podstawy porównania, łącznika i członu porównującego oraz konstrukcje zawierające wyłącznie koniunktor i *comparatum* (2010: 80). W stosunku do wymienionych jednostek językowych używa też określenia *porównania potencjalne* (2011: 26).

- Carroll S.E., 1992, *On cognates*, „Second Language Research”, vol. 8 (2), s. 93–119.
- Chaer A., 2002, *Kamus Ungkapan Bahasa Indonesia*, Jakarta.
- Chaer A., 2007, *Leksikologi & Leksikografi Indonesia*, Jakarta.
- Chaer A., 2011, *Tata Bahasa Praktis Bahasa Indonesia*, edisi revisi, Jakarta.
- Chaer A., 2012, *Linguistik Umum*, edisi baru, Jakarta.
- Chamizo Domínguez P.J., 1999, *False friends, mousetraps for communication and translation*, „International Journal of Communication”, vol. 9 (1/2), s. 115–130.
- Chamizo Domínguez P.J., Nerlich B., 2002, *False friends: Their origin and semantics in some selected languages*, „Journal of Pragmatics”, vol. 34 (12), s. 1833–1849.
- Chlebda W., 1991, *Elementy frazematyki. Wprowadzenie do frazeologii nadawcy*, Opole.
- Chlebda W., 1997a, *Biblizmy języka polskiego i rosyjskiego. Koncepcje opisu leksykograficznego*, w: *Współczesny język polski i rosyjski. Konfrontacja przekładowa*, red. A. Bogusławski, J. Mędelka, Warszawa, s. 23–66.
- Chlebda W., 1997b, *W stronę frazeologii pragmatycznej*, „Język Polski”, z. 2, s. 1–10.
- Chlebda W., 2003, *Elementy frazematyki. Wprowadzenie do frazeologii nadawcy*, wyd. 2. uzup., Łask.
- Chlebda W., 2005, *Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacje lingwistyczne*, Opole.
- Chlebda W., 2010, *Nieautomatyczne drogi dochodzenia do reproduktów wielowyrazowych*, w: *Na tropach reproduktów. W poszukiwaniu wielowyrazowych jednostek języka*, red. W. Chlebda, Opole, s. 15–35.
- Chlebda W., 2011, *Ekwiwalencja i ekwiwalenty: między słownikiem a tekstami*, w: *Na tropach translatorów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, red. W. Chlebda, Opole, s. 21–43.
- Chlebda W., 2014, *Kalka we frazeologicznym słowniku przekładowym*, w: *Frazeologia a przekład*, red. W. Chlebda, Opole, s. 307–314.
- Cronk B.C., Lima S.D., Schweigert W.A., 1993, *Idioms in sentences: Effects of frequency, literalness, and familiarity*, „Journal of Psycholinguistic Research”, vol. 22 (1), s. 59–82.
- Daszczyńska I., 1987, *Rosyjsko-polskie pozorne ekwiwalenty frazeologiczne*, Słupsk.
- Dobrovol'skij D., 2000a, *Contrastive idiom analysis: Russian and German idioms in theory and in the bilingual dictionary*, „International Journal of Lexicography”, vol. 13 (3), s. 169–186.
- Dobrovol'skij D., 2000b, *Idioms in contrast: a functional view*, w: *Las lenguas de Europa: Estudios de fraseología, fraseografía y traducción*, ed. G. Corpas Pastor, Granada, s. 367–388.
- Dobrovol'skij D., 2011, *Cross-linguistic equivalence of idioms: does it really exist?*, w: *Linguo-Cultural Competence and Phraseological Motivation*, eds. A. Pamies, D. Dobrovol'skij, Baltmannsweiler, s. 7–24.
- Dobrovol'skij D., Piirainen E., 2005, *Figurative language: Cross-cultural and cross-linguistic perspectives*, Oxford.
- Farø K., 2007, *Idiomatische Äquivalenzprobleme: Ein ikonoklastischer Zugang*, w: *Dictionary Visions, Research and Practice: Selected papers from the 12th International Symposium on Lexicography, Copenhagen 2004*, eds. H. Gottlieb, J.E. Mogensen, Amsterdam–Philadelphia, s. 83–95, DOI: 10.1075/tlrp.10.10far
- Fernando C., 1996, *Idioms and idiomaticity*, Oxford.
- Fiedler S., 2007, *English phraseology. A coursebook*, Tübingen.
- Gandasudirdja M., 1963, *700 Peribahasa Indonesia*, Bandung.
- Gibbs R.W., Gonzales G.P., 1985, *Syntactic frozenness in processing and remembering idioms*, „Cognition”, vol. 20, s. 243–259.
- Gibbs R.W., Nayak N.P., 1989, *Psycholinguistic studies on the syntactic behavior of idioms*, „Cognitive Psychology”, vol. 21, s. 100–138.
- Gläser R., 1984, *The translation aspect of phraseological units in English and German*, „Papers and Studies in Contrastive Linguistics”, vol. 18, s. 123–134.

- Gläser R., 1986, *A plea for phraseo-stylistics*, w: *Linguistics across historical and geographical boundaries. Honour to Jacek Fisiak on the occasion of his fiftieth birthday*. Vol. 1: *Linguistics theory and historical linguistics*, eds. D. Kastovsky, A. Szwedek, Berlin, New York, Amsterdam, s. 41–52.
- Glucksberg S., 2001, *Understanding figurative language: From metaphors to idioms*, New York.
- Gondek A., Szczek J., 2002, *Das Wesen der Einwortidiome und ihr Verhältnis zur Phraseologie am Beispiel der Einwortphraseme mit Farbbezeichnungen im Deutschen*, „*Studia Linguistica*”, t. 21, s. 65–75.
- Grant L., Bauer L., 2004, *Criteria for re-defining idioms: Are we barking up the wrong tree?*, „*Applied Linguistics*”, vol. 25, s. 83–61, DOI: 10.1093/applin/25.1.38
- Henschel H., 1987, *Das Problem der Einwortidiome und ihr Verhältnis zur Phraseologie (am Material des Tschechischen und anderer Sprachen)*, „*Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung*”, vol. 40, s. 830–847, DOI: <http://dx.doi.org/10.1524/stuf.1987.40.14.839>
- Kłosińska A., Sobol E., Stankiewicz A. (oprac.), 2005, *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, Warszawa.
- Krzyżanowska A., 1999, *Polska i francuska frazeologia śmierci*, Lublin.
- Lewicki A.M., 1974, *Aparat pojęciowy frazeologii*, w: *Z badań nad literaturą i językiem*, red. L. Ludorowski, W. Magnuszewski, Warszawa–Poznań, s. 135–151.
- Lewicki A.M., Pajdzińska A., 2001, *Frazeologia*, w: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 315–333.
- McCarthy M., O’Dell F., 2002, *English idioms in use*, Cambridge.
- Moon R., 1997, *Vocabulary connections: multi-word items in English*, w: *Vocabulary: Description, acquisition and pedagogy*, eds. N. Schmitt, M. McCarthy, Cambridge, s. 40–63.
- Moon R., 1998, *Fixed expressions and idioms in English: A corpus-based approach*, Oxford.
- Nowakowska A., 2010, *Porównanie frazeologiczne (zarys problematyki)*, w: *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Teoria. Zagadnienia ogólne*, red. S. Bąba, K. Skibski, M. Szczyżek, Poznań, s. 77–86.
- Nowakowska A., 2011, *Wariantywność porównań frazeologicznych*, w: *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Wariantywność we frazeologii*, red. P. Flicieński, Poznań, s. 23–32.
- Nunberg G., 1978, *The pragmatics of reference*, Berkeley.
- Oleśkiewicz A., 2007, *Europa języków. Związki frazeologiczne o proveniencji biblijnej i antycznej w europejskiej wspólnocie słownikowej*, Kraków.
- Pamuntjak K.St., Iskandar N.St., Madjoindo A.Dt., 2004, *Peribahasa*, Jakarta.
- Pateda M., 2010, *Semantik Leksikal*, edisi kedua, Jakarta.
- Piirainen E., 2005, *Europeanism, internationalism or something else? Proposal for a cross-linguistic and cross-cultural research project on widespread idioms in Europe and beyond*, „*Hermes. Journal of Linguistics*”, vol. 35, s. 45–75.
- Piirainen E., 2008, *Phraseology in a European framework. A cross-linguistic and cross-cultural research project on widespread idioms*, w: *Phraseology: An interdisciplinary perspective*, eds. S. Granger, F. Meunier, Amsterdam–Philadelphia, s. 243–258.
- Piirainen E., 2012, *Widespread idioms in Europe and beyond. Toward a lexicon of common figurative units*, New York.
- Piirainen E., 2013, *The Bible as source of common figurative units*, w: *Parémiologie. Proverbes et formes voisines 3*, eds. J.M. Benayoun, N. Kübler, J.P. Zouogbo, Sainte Gemme, s. 127–142.
- Prasetyo A., 2010, *Super Lengkap Peribahasa Indonesia Plus Update EYD Terbaru*, Yogyakarta.
- Prędoła S., 2014, *Niemieckie przekłady przysłów w „Chłopach” Władysława Stanisława Reymonta*, w: *Frazeologia a przekład*, red. W. Chlebda, Opole, s. 93–100.

- Ramlan M., 2012, *Morfologi. Suatu Tinjauan Deskriptif*, Yogyakarta.
- Rejakowa B., 1986, *Związki frazeologiczne o identycznej lub podobnej budowie morfologicznej w języku słowackim i polskim*, Wrocław.
- Rejakowa B., 1988, *Pojedynczy wyraz jako forma przekładu związku frazeologicznego (wartości referencjalne i stylistyczne)*, „Annales UMCS. Sectio FF”, vol. 6 (32), s. 344–352.
- Rejakowa B., 1994, *Mechanizmy językowe w przekładzie związków frazeologicznych*, Lublin.
- Saberian N., Fotovatnia Z., 2011, *Idiom taxonomies and idiom comprehension: implications for English teachers*, „Theory and Practice in Language Studies”, vol. 1 (9), s. 1231–1235, DOI:10.4304/tpls.1.9.1231-1235
- Skorupka S., 1965, *Z zagadnień frazeologii porównawczej*, „Prace Filologiczne”, t. 18, s. 119–130.
- Skorupka S., 1967, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa.
- Skorupka S., 1972, *Idiomatyzmy frazeologiczne we współczesnym słownictwie polskim*, „Poradnik Językowy”, z. 3, s. 121–132.
- Soedjito, Saryono D., 2014, *Morfologi Bahasa Indonesia*, Yogyakarta.
- Spagińska-Pruszek A., 2005, *Intelekt we frazeologii polskiej, rosyjskiej i chorwackiej. Z problemów językowego obrazu świata*, wyd. 2. popr., Łask.
- Sugono D. (ed.), 2008, *Kamus Besar Bahasa Indonesia*, edisi keempat, Jakarta.
- Suprpto, 2007, *Kamus Peribahasa Bahasa Indonesia*, Bandung.
- Suwandi S., 2008, *Semantik. Pengantar Kajian Makna*, Yogyakarta.
- Szerszunowicz J., 2006, *Pseudo-equivalents in English, Italian and Polish faunal phraseology*, w: *Proceedings XII EURALEX International Congress. Atti del XII Congresso Internazionale di Lessicografia. Torino 6–9 settembre 2006 II*, eds. E. Corino, C. Marelllo, C. Onesti, Alessandria, s. 1055–1060.
- Szerszunowicz J., 2007, *Frazeoinwektyw fauniczne nazywające głupotę w ujęciu konfrontatywnym (na materiale współczesnego języka polskiego w porównaniu z angielskim i włoskim)*, w: *Sławska frazeologia i pragmatyka*, red. Ž. Fink Arsovski, A. Hrnjak, Zagreb, s. 203–228.
- Szerszunowicz J., 2008, *Jednowyrazowe ekwiwalenty obcojęzycznych związków frazeologicznych (na materiale wybranych języków europejskich)*, „Białostockie Archiwum Językowe”, nr 8, s. 175–192.
- Szerszunowicz J., 2009, *Quasi-ekwiwalenty związków frazeologicznych w teorii, frazeografii i translatoryce*, „Białostockie Archiwum Językowe”, nr 9, s. 323–346.
- Szerszunowicz J., 2010, *Kongruencja obrazowania związków frazeologicznych a ich międzyjęzykowa ekwiwalencja*, „Prace Językoznawcze”, t. 12, s. 207–223.
- Titone D.A., Connine C.M., 1999, *On the compositional and non compositional nature of idiomatic expression*, „Journal of Pragmatics”, vol. 31 (12), s. 1655–1674.
- Walsh A., 2005, *False friends and semantic shifts*, Granada.
- Wiatrowski P., 2014, *Jeszcze o genezie wybranych polskich i indonezyjskich jednostek frazeologicznych*, „Język. Komunikacja. Informacja”, t. 9, s. 147–163.
- Wiatrowski P., 2015a, *Cultural relevance of Indonesian phraseological units as contrasted with Polish*, „Jurnal Humaniora”, vol. 27 (1), s. 14–26.
- Wiatrowski P., 2015b, *Indonesian and Polish idioms – in search of translation equivalents*, w: *Persidangan Penterjemahan Antarabangsa ke-15 (PPA-15). 15th International Conference on Translation (ITC-15)*, eds. H. Haroon, H. Che Omar, G. Sang Seong, N. Ardi, Kuala Lumpur, s. 433–442.
- Wiatrowski P., 2015c, *Realia Nusantara w świetle indonezyjskiej frazeologii*, w: *Intercontinental Dialogue on Phraseology 3: Linguo-Cultural Research on Phraseology*, eds. J. Szerszunowicz, B. Nowowiejski, P. Ishida, K. Yagi, Białystok, s. 577–599.

- Wiatrowski P., w druku, *Wilk w owczej skórze, czyli serigala berbulu domba. Uwagi o genezie wybranych polskich i indonezyjskich jednostek frazeologicznych*.
www.kbbi.web.id [dostęp: 22.07.2015].
- Zaręba L., 1988, *Polskie i francuskie frazeologizmy w ujęciu leksykograficznym*, Kraków.
- Zaręba L., Szpila G., 2007, *Problemy frazeologii konfrontatywnej w perspektywie leksykograficznej na przykładzie języka francuskiego*, „Problemy Frazeologii Europejskiej”, t. 8, s. 33–44.
- Мокиенко В.М., 1989, *Славянская фразеология*, Москва.
- Солодуб Ю.П., 1982, *К вопросу о совпадении фразеологических оборотов в различных языках*, „Вопросы Языкознания”, vol. 2, s. 106–114.